

332. Skämby, Åkers sn, Åkers hd.

Pl. 167, 168.

Äldre avbildning: Brate 1922 (ATA).

Runristning på övre delen av ett klippblock omkring 10 steg Ö om Sö 331. Den ristade ytan lutar i omkring 45° vinkel mot marken.

Ristningen blev bekant först år 1922, då en yngling från trakten, som kände till den, visade den för Brate.

Ristningens höjd 1,40 m., bredd 0,68 m. Den är mycket grund, och då ytan därtill är starkt vittrad, är den synnerligen svårläst. Några ord äro dock fullt säkra.

Inskrift:

.. **þb-urn** · **lit** · **kira** · **mirki** · **þ-si** . . . **u-mlaug sun** . . .

[*Guð*]biorn(?) let gærva mærki þessi [at *Hol*]mlaug, son [sinn].

»Gudbjörn lät göra dessa märken efter Holmlög, sin son.»

Till läsningen: Runan 1 är mycket svag; den ser dock ut att vara **þ** (mindre sannolikt **u**). Därframför finnes plats för en, eller möjligen två runor, varav dock inga spår finnas kvar. Även 2 **b** är osäker, av 3 finnes intet i behåll. 8, 11, 15 **i** äro icke stungna. Men 10 **k** har möjligen en ristad prick. För övrigt är 10—18 **kira · mirki** tämligen tydligt. 19 **þ** är däremot svagt, och på det följande stycket av slingan, upptill på stenen, synas endast runorna **si**. 23 **u** är svagt, men säkert. En fördjupning därframför är möjligen rest av föregående runa (**h**?). Av 24 finns endast en del av hst. 25—27 **mla** äro säkra. 28 liknar något **r**, men är troligen ett **u**. 29 **g** är svagt, men pricken är säker. 30—32 **sun** äro säkra. I rundjurets stjärt ha säkerligen stått runor, men med undantag av en hst äro dessa utplånade.

Brate, som måhända har undersökt stenen under mindre gynnsamma förhållanden, har en starkt avvikande läsning: **k-in · urp · lit klia · snuki · . . . uisi · kupr**. Och han tolkar detta så: »Hustrun (isl. *kvæn*) Urd lät spanna väven (isl. *kljá* 'forsyne Rendingen med saadanne Stene, der skulde holde den nedhængende Del af samme strammet') med en orm. Skeppshövding (**[skaipar]uisi**) god . . .»

Inskriftens första namn är tydligen en sammansättning med *-biorn*; men att det varit just *Guðbiorn* kan ej anses säkert. Om detta namn se ovan Sö 177. Ett mansnamn *Holmlaugr* är visserligen ej tidigare säkert belagt¹, men båda lederna *Holm-* och *-laugr*, äro vanliga, det senare bl. a. i *Biarnlaugr* Sö 287, *Hærlaugr* T 91, *Styrlaugr* Sö 34.

333. Arja ödekyrka, Åkers sn, Åkers hd.

Pl. 169. Pl. 3: B 698.

Litteratur: B 698, L 968. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, F1 5: 2 bl. 7, Monumenta Sudermaniæ, hs R 552 (Uppsala Univ.-Bibl.) nr 23, Vita Theodorici (1699), s. 402 f., 490; P. Dijkman, Historiske Anmärkingar (1723), s. 130 f.; O. Celsius, Runæ Medelpadicæ (1726), s. 8, Svenska runstenar 1, s. 334; Acta Literaria Sveciæ, 1726, s. 148; G. Wallin i Acta Soc. Reg. Scient. Upsaliensis 1743, s. 17; Bautil (1750), Förordet § 3; J. Bilmark, De Turcis antiquissimis Scandiæ populis (Diss. Åbo 1766), s. 17; S. Lagerbring, De Monumento Kiwikensi (1780), s. 6 not; N. R. Broeman, IW s. 56 f., 191 f.; J. P. Tollstorp Beskrifning om Södermanland (1837), s. 105, 169 f.; R. Dybeck, brev ^{23/7}

¹ **holmlauh** L 452 Mölneby, Vallentuna sn (Uppl.), kan vara kvinnonamnet *Holmlaug*.

63 till H. Aminson (Södermanlands Fornminnesförenings arkiv); G. Stephens, ONRM 2, s. 634 f.; O. Klockhoff, *Relativsatsen i den äldre fornsvenskan* (1884), s. 10; E. Brate o. S. Bugge, *Runverser* (ATS 10: 1), s. 30, 293, 294; E. Brate, *Sveriges runinskrifter* (1922), s. 134, 139.

Äldre avbildningar: Peringskiöld a. a. (originalteckning i Fl 5: 2, renritning i R 552, träsnitt i Mon. Sud., Vita Theodorici och B 698); A. Wætter (teckning i ATA, reproduktion hos Stephens a. a.); Brate 1896 (ATA).

»I Åkers sochn hafwer fordöm varit en annan liten och mycket gammal kyrkia, Äria nämder, på en tämmelig hög backe åfwan för landzwägen, $\frac{1}{2}$ mijl ifrån Grifsholm, belägen, och i första Christendomen af grof gråsteen upmurader, men omsider af ålder förfallen, och nu yttermehra för 100 åhr sedan aldeles ödelagd och förstörder, så att allenast nedersta muren med sin grundwal till effterdöme behållen är, sedan dess församlingz ledamoter begynt hålla sin gudztjänst ihop med Åkersboerna i Åkers kyrkia, där Biskoparna från Strengnäs ära deras Kyrckioherdar. Wid denna ruinerade Äria kyrkias ingång på Westergafwelen, sitter ännu en gammal Runesten inmurader, som i hedendomen stått uprätt på frija fältet, med en efftertänkelig öfverskriff, den iag uti vanligit almott effter sin egenteliga mynd och likhet med all flijt afritat hafwer, fast Copisten och formsnidaren en dehl af skatteringen uthellemnad» (Peringskiöld i *Monumenta Sudermannica*).

I prästen Olaus Jonæ Nerbelius' relation 1667 om fornlämningar i Åkers sn är Ärja-stenen den enda runinskrift som omtalas: »Vthi Äria kyrkia som ruinerat är finnes en Runesteen uti Muuhren wed sielfwa ingången i kyrckian.»

Under 1800-talet bortfördes sten och grus från kyrkoruinen, och runstenen blev då hotad. Tollstorp uppger (1837), att en bonde »för några år sedan lagt in den i sin spis»¹, och Dybeck (1863), att den var insatt i en grundmur i Ärja by, nära kyrkoruinen. År 1865 blev den emellertid, genom intendenten Sturnegks på Gripsholm försorg, rest på den plats där den alltjämt står, vid södra grundmuren av det numera skyddade ruinområdet.

Mörkgrå granit. Höjd 1,59 m., bredd (nedtill) 0,70 m. Ytan är synnerligen jämn. Ristningen, som har mycket fina linjer, är i allmänhet tydlig; en del runor äro dock svaga.

Inskrift:

	5	10	15	20	25	30	35	40	45	50	55	60	65	70
	: amuit · rsti · sina · þina · yti · suna · sina · rnulfu · aku · hrenki brupur · sena · uarþi · uti · terebina · i ·													
	kalmarna · sutuma · furu · afu · skani × × eski · rsti · runa · þasi ×													
	75	80	85	90	95	100	105	110						

Amundi(?) væisti stein þenna at(?) sun sinn Runulf ok Hring(?), broður sinn. Varð uti dreppinn i Kalmarna sundum, foru af Skanöy. Æskill risti runar þarsi.

»Amunde reste denna sten efter sin son Runulv och (efter) Ring, sin broder. (Han) blev dräpt ute i Kalmarsund, (då de) foro från Skåne. Eskil ristade dessa runor.»

Till läsningen: Icke stungna äro 4, 11, 15, 26, 96 **i**. Däremot ha tydlig prick 40, 63, 65, 97 **e**, 18 **y**. Mera oviss och svag är pricken i 51 **e**. 11 har ingen bst (icke **t**). 24 **a** är säkert. Bst i 29 **r** har en svag, dock tydlig böjning; snarare **r** än **u**. Läsningen 92—96 **skani** torde kunna anses som säker; runorna äro små, men tydliga. 100 har ingen bst (icke **l**). — Peringskiöld: 19 **l**, 29 **u**, 51 **i**, 57 **k** (eller **þ**). 65 **i**, 89 **e**, 96 **u**(?), 97 **e**. — Wætter: 19 **t**, 24 **i**, 29 **u**, 38—43 **hreinki**, 51 **i**, 57 **þ**, 65 **i**, 89 **a**, 96 **u**, 97 **s**. — Brate: 19 **t**, 24 **a**, 29 **u**, 51 **e**, 57 **þ**, 65 **e**, 89 **a**, 96 **i**, 97 **e**, 100 möjligen **l**.

De flesta **a**- och **n**-runor ha ensidig bst. Övre staven i 21 **s** går ned till slinglinjen. En egendomlig form har 97 **e**, med nedre delen av staven krökt. Den är fullkomligt riktigt tecknad av Peringskiöld och uppfattas som ett **e**, men på träsnittet har det blivit ett **s** (Liljegren: **sski**).

¹ Enligt Stephens, som hade sina uppgifter från Carl Säve, hade det skett år 1818.

Inskriften har en mängd högst märkvärdiga skrivningar. Även om man bortser från namnen, är det endast ett fåtal ord, som äro tecknade på ett normalt sätt: 14—17 **pina**, 44—49 **brupur**, 59—61 **uti**, 70 **i**, 109—112 **pasi**. För övrigt förekommer utelämnande av tecken: 6—9 **rsti** för **raisti**, 101—104 **rsti** för **risti**, 10—13 **sina** för **stain (stin)**, 105—108 **runa** för **runar**, omkastning av tecken: 35—37 **aku** för **auk**, inskott av tecken: det första **e** i 62—69 **terebina**, och framför allt tillägg av runor utan ljudvärde i slutet av ord: 10—14 **sina** för **st(a)in**, 21—28 **sunā · sina** för **sun · sin**, 50—53 **senā** för **sen**, 54—58 **uarpi** för **uarþ**, 62—69 **terebina** för **trebin**, 79—84 **sutuma** för **sutum**, 85—88 **furu** för **fur**, 89—91 **afu** för **af**. Det är, såsom synes, alltid vokaltecken som tillägges: **a, i, u**.

Sophus Bugge har antagit, att denna egendomlighet i Ärja-inskriften beror på »misslykket Efterligning af ældre Inskrifter», liksom formerna **huskarlsa** 'Huskarls' och **raista** 'ristade' i Ängsvreta-inskriften (L 265), »vistnok en meget gammel Indskrift, hvilken man dog med Flid synes at have givet et ældre Præg end Samtidens almindelige». Bugges tanke har upptagits av Brate, som anser att »härkning av urnordiskt skrivsätt är påtagligt» i Ärja-inskriften. De tillagda vokaltecknen »häröra säkerligen därifrån, att ristaren iakttagit, att runinskrifter från den urnordiska tiden av vissa ord, som voro honom begripliga, uppvisade ordformer, som genom en på hans tid bortfallen slutvokal skilde sig från hans egna. Han har därför sökt härma denna äldre tidens skrift genom att tillfoga dylika slutvokaler men av okunnighet oftast valt oriktiga sådana».

Det förefaller emellertid föga troligt, att en ristning av denna art, som för övrigt icke röjer någon annan avsikt än den att bevara minnet av ett par döda fränder, skulle medvetet ha efterhärmat en förgången tids språkform. Det är svårt att förstå, vad ristaren eller hans uppdragsgivare skulle ha velat vinna genom att låta inskriften verka ålderdomligare än den i själva verket är. Det är dock en betydande skillnad på en sådan vanlig 1000-talsinskrift och den enastående Rök-stenen, vars ristare dokumenterar sina kunskaper i den hemlighetsfulla skrivkonsten genom att bruka även urnordiska runor. Av helt annan karaktär är också den ålderdomlighet i språkformer, som understundom möter i äldre och yngre inskrifter; den beror, som av flera forskare har framhållits¹, på att en skriftspråklig tradition i viss mån har utbildats redan under runornas tid, som bevarar ordbilderna i en äldre gestalt än den aktuella talspråkliga. I Ärja-inskriften skulle det icke vara fråga om en sådan naturlig tradition, bestående i att varje ristare följer äldre mönster, utan om ett plötsligt tillbakagripande hos en enskild man till en flera århundraden äldre språkform. Vad Ängsvreta-inskriften angår, har emellertid Brate själv (*Svenska runristare*, s. 10) förklarats dess båda förlängda former på ett annat och enklare sätt. **huskarlsa** efterföljes av ordet **auk**, och det sista **a** i det förra ordet är »troligen ämnat att börja **auk**». **raista** innehåller sannolikt adv. *a* 'på (stenen)': *Huskarl ok Diurk, fæðrgar tvæir, ræisti stæin þenna . . . en Fastþegn ræist a runar þisar*.

Av allt att döma böra de tillagda runtecknen förklaras på samma sätt som de utelämnade och de omkastade: som beroende på ovana och tafatthet hos ristaren. Han har icke varit tillräckligt förtrogen med inskriftsspråkets schabloner, och han har icke haft förmåga att på egen hand finna de felfria beteckningarna. De överflödiga runorna äro kanske snarast att likna vid ett slags misslyckade prydnader i skriftformen. Det är att märka, att **a** tillägges efter **n** icke mindre än fem gånger. En rent misslyckad form är givetvis 18—20 **yti** 'efter'.

Samma egenheter gå igen i namnens beteckning. Det blir därför synnerligen vanskligt att tolka dem. 1—5 **amuit** är möjligen *Amundi*, såsom Brate förmodar, med omkastning av de båda sista runorna. Men även *Andvettr* torde vara möjligt, med sista runan uteglömd (och med övergång *n > m* framför det labiala *v*). *Amundi* förefaller ha varit ett sällsynt namn, med endast ett säkert belägg i inskrifterna. Men detta är just från Södermanland, där *Amundi* förekommer som namn på en runristare i Södertörn (Sö 215, 233, 268 och 271). *Andvettr* är ett vanligare

¹ O. von Friesen, *Lister- och Listerby-stenarna* (1916), s. 64.

namn, se Sö 266. — 29—34 **rnulfu** är (ack.) *Runulf*, med **u** utelämnat efter 29 **r** och ett **u** tillagt i slutet. *Rúnulfr* är ett speciellt isländskt namn, »mycket brukligt under hela medeltiden». Däremot är det »jämförelsevis sent och sällsynt i Norge» (Lind). Det är känt från en inskrift i Hälsingland, L 1062 Järvsö, men upptages icke i Lundgren och Brates förteckning över medeltida svenska personnamn. Första runan kan vara **u**; i så fall blir namnet (ack.) *Unnulf*. Detta namn är ej säkert belagt i inskrifterna; möjligen har det funnits i en (skadad) inskrift L 781 Bergby, Simtuna sn (Uppl.). Också under medeltiden synes det ha varit sällsynt: namnordböckerna, den fornsvenska (Lundgren o. Brate) och den norsk-isländska (Lind) ha vardera ett par belägg. — Huruvida 38—43 **hrenki** (med sitt tydliga **e**) verkligen återger ett (ack.) *Hring*, med en tillagd runa **i**, är synnerligen ovisst. Namnet *Hringr* är ej annorstädes belagt i svenska runinskrifter, men att det i förhistorisk tid varit brukat framgår av att det ingår i ganska många ortnamn, spridda över hela Norden. — 97—100 **eski** är säkerligen *Æskill*, med sista runan utelämnad. — De båda ortnamnen äro klara: 70—84 **i · kalmarna · sutuma** i *Kalmarna sundum* och 89—96 **afu · skani** af *Skanoö*. Det senare är även belagt i en småländsk inskrift, L 1251 Fors-heda: **o : Skonu a Skanoö**. Om uttalet av senare leden kan man givetvis intet sluta av Ärja-stenen med dess bristfälliga ortografi. Om namnet Kalmar se Hj. Lindroth i *Fornvännen* 1914, s. 168.

Den egentliga minnesformeln efterföljes av två satser, med predikatsverben **uarpi . . . terebina** och **furu**. Det underförstådda subjektet till det första måste vara ett singularis, sålunda (*hann*) *varð drepinn*. Det är säkerligen den närmast förut nämnde, brodern **hrenki**, som åsyftas. Huruvida det följande **furu** är ett pluralt *foru* 'de foro', d. v. s. *Runulv* och **hrenki**, eller ett singulart *for* 'han for' (med tillagd runa **u**), kan ej avgöras. Denna sats står i varje fall i ett tydligt underordningsförhållande till den föregående, ehuru detta icke har något språkligt uttryck.

Runristaren *Æskill* har icke signerat någon annan inskrift. Brate har emellertid framhållit, att Ärja-stenens inskrift har påfallande likheter med inskriften på en av stenarna i Östa hage (Sö 202), bl. a. formen **yti** 'efter' och bruket av överflödiga runor i ordslut. Det är därför högst sannolikt, att Östa-stenen även är ristad av Eskil. Till sin ornamentik erinrar Ärja-stenen slående om Ljunga-stenen på Selaön (Sö 211) och om vissa av Balles stenar. Den hör till den äldre grupp av inskrifter i Södermanland, som använder **u**-runan som tecken för **o**: **brupur, furu**.

Peringskiöld, som själv undersökt Ärja-stenen, ger av dess inskrift följande tolkning: »Amwit reeste dessa Stenar åt alla sina Söner samt åt Unulf, Åke och Renge sina Bröder, (som woro) Wårdhållare uthe i Tyribina (: Tyri stad, Tyrigård, Turcis), i Galmarna (Galileiske hafwet) och Sodoma; hwilke foro ifrån Skåne. Eske ristade thesse Runer.» I **terebina** finner han ingående ordet fsv. *byr* 'handelsstad', i **kalmarna** bestämd form av isl. *marr* 'hav'¹; på så sätt får han fram de underbara ortnamnen Tyrus, Galileiska havet och Sodom. Att han icke varit omedveten om att en enklare tolkning var möjlig, framgår av en not: »som wordo döde ther i staden j Kalmarna på then tima när the foro ifrån Skåne». Men den förra tolkningen var givetvis mera lockande, och den är den enda, som Peringskiöld offentliggör i tryck, i *Vita Theodorici* (1699). Han anför den som ett vittnesbörd om »göternas» strövtåg och erövringar. »Nam et in illa orbis parte opulentissimas quondam subjugaverant urbes, utpote Tyrum atque Sodoma, quibus tutandis præsidia militemque stationarium illic collocatum habebant.»

Peringskiölds fynd väckte givetvis stort uppseende. Hans tolkning citeras naturligtvis med instämmande av P. Dijkman och J. Göransson. Dijkman säger, att »Denna Steens innehåld bör, för then stora och notable Antiquitets kunskap han förer i dagsliuset, om våra förfäders utresor til Asia, det heliga Landet, och de orter der omkring, mycket æstimeras, der af man seer, åt desse Swenske Män farit til then stora och i werlden wida bekante Handelsstad Tyrus, Galilæiske hafwet, Sodom, Gomorra, Adama och Zeboim». Göransson finner visserligen, att

¹ I den latinska översättningen: »mare Gallico seu Mediterraneo.»

Ärja-stenen »tyckes blifva för gammal, om här förstås Sodom, som vid verldenes år 2100 förstördes». Men han åberopar som stöd, att andra runstenar omtala färder till Jerusalem och att enligt Rudbeck feniciska språket »har en myckenhet Sveo Göthiska ord».

Till de mera nyktra och klartänkta av 1700-talets runforsknare höra Olof Celsius och N. R. Brocman. Det är betecknande, att de båda bestämt taga avstånd från rudbeckianernas tolkning av Ärja-stenen. Celsius anför, i polemik mot E. J. Björner, Ärja-stenen bland exempel på felaktiga tolkningar av antikvarierna. »Ego, dum videro, an lapis recte sit descriptus, intrepide expono: Wordo uthe dräpne i Calmarna. *Sutuma*, quod sequitur, non erit unquam Sodoma, sed aliud quidvis.» Och Brocman ger följande tolkning av inskriften i sin helhet: »Amwit reste denne Sten åt alle sine Bröder-Söner, Unulf, Åke, Ring, som blefwo dräpne ute i Kalmar Sund, då de foro från Skåne. Esge riste dessa Runor.» Brocman tycks, märkligt nog, ha fastnat på formen **aku**, som han uppfattat som ett personnamn, och därför fått en förvirrad tolkning av inskriftens förra del.

Tollstorp anmärker, att mycket hos våra runstenar beror på »okunnighet i språket, slarf eller fördunklande korthet, som var den tidens art». Han översätter, i huvudsak alldeles korrekt: »Amvit ristade denna Sten åt sin Son Unulfu och åt Hrenger sin Broder, de blefwo dräpne i Kalmare Sund under en resa från Skåne. Eski eller Ski ristade runorna.» Samma översättning har Stephens, ehuru han, betecknande nog, med förtjusning annoterar **unulfu**, **aku**, **afu** o. s. v. såsom »valuable archaisms». Inskriftens ålder sätter han till »the last half of the 11th or beginning of the 12th century».

334. Ärja ödekyrka, Åkers sn, Åkers hd.

Pl. 192.

Litteratur: Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria 6 (1886), s. 12.

Äldre avbildning: Brate 1896 (ATA).

Fragmentet hittades, enligt Brates anteckningar, o. 1885 »af inspektör F. F. Wahlström vid upptagandet af en gång mellan potatisland. Öfver den låg en mycket stor sten, och under fanns liksom en murad graf i fyrkant med ben upp i dagen». Tydligen har fyndet skett inom den forna kyrkogården vid Ärja kyrka. Det förefaller då icke osannolikt, att fragmentet tidigare funnits i kyrkans murar, som redan vid slutet av 1600-talet voro en ruin. Numera förvaras det i Mariefreds kyrka.

Röd sandsten. Längd 0,61 m., största bredd 0,47 m.

Inskrift:

. . . : **boanta** : --- **koþan**

. . . *boanda* [*sinn*] *goðan*.

». . . sin gode make.»

J. Wahlfisk framhåller, att fragmentet är av samma stenart som »det runstensfragment, som R. Dybeck 1855 påträffade i golfvet till vapenhuset af den närbelägna Åkers kyrka» (Sö 329). Brate antager t. o. m., att de båda fragmenten » varit delar af samma runsten». Det sista är omöjligt, om den ovan gjorda suppleringen med ordet *sinn* är riktig. Sö 329 har varit rest av en man, *Æimundr*; skulle därjämte en kvinna ha varit nämnd, den dödes maka, bleve inskriften så lång, att Sö 334 icke kan ha innehållet »slutet på vänstra slingan», såsom Brate förmodar.